

Краљевина Југославија 1941.

Виктор Херен је после разговора са Грегорићем 3. фебруара писао: "Мора се даље водити рачуна да континуитет државне управе не дође у питање због предстојећег ступања на власт младога краља у септембру месецу, потребно је зато благовремено променити устав тако да Принц-регент, упркос пунолетству Краља буде и даље у могућности да задржи државну власт у својим рукама и то за време трајања рата. Тобожне изјаве Принца-регента о активној опасности рата морају се првенствено сматрати као тактичне, јер ово је схватање ситуације од стране политичких и војних кругова након италијанских неуспеха и појављивање енглеских поморских снага у Јадранском мору; према тим круговима Југославија мора благовремено интервенисати у рату јер не сме сачекати да буде потпуно изолована и да њено евентуално одступање према Солуну буде отсечено."¹

Порука Цинцар-Марковића, од 13. фебруара, Суботићу

"Председник Владе и ја имаћемо 14. овог месеца састанак у Салцбургу са Канцеларом Рајха и министром иностраних послова фон Рибентропом. Циљ је овом разговору разјашњење међусобних односа из настојања са стране наше за одржање мира на Балкану."²

Меморандум Александра Цинцар-Марковића од 13. фебруара Драгиши Цветковићу

13. фебруара Цинцар-Марковић је уручио Цветковићу један меморандум о темама о којима треба разговарати са Немцима. Цветковић је то парафирао и понео са собом.

"Немци ће нам извесно предложити нешто што треба најбоље да послужи њиховој ратној политици и циљевима које имају у овом делу Европе. Они без сумње иду за тим да постану господари целог европског континента. Пред њима су две могућности а једна и друга их гони да постану што пре стварни господари Европе.

Прво или да ударе свом силом на Енглеску, у ком случају желе да буду обезбеђени са ове стране, да се и њима не би догодила авантура, коју сада доживљавају Италијани у Африци. Ако се спремају да изврше тај напад, они ће ускоро притиснути одмах и великом силом да што пре добију обезбеђење са ове стране.

Друго, да се спреме за један дуг рат, ако увиђају да Енглеску не могу победити. У том случају они морају имати такође пуну власт у Европи, нарочито из економских разлога, али и из војничких (да се онемогући појава Енглеске у овом делу Европе).

У сваком случају њихови предлози биће тешки за нас и нашу будућност. Они ће немилосрдно захтевати све што им треба. Никаквим маневрима ми се не можемо извући из клешта, које нам спремају, јер су и они сами у јаким клештима, које им стављају у питање њихову сопствену будућност. Њихов притисак ће бити

¹ Снимак оригинала: А VII, На, Микротека, Бон-1, снимак 944; Објављено у: Априлски рат 1941, II, 63.

² Телеграм Александра Цинцар-Марковића, Стр. Пов. Бр. 346 од 13. фебруара 1941. године – АЈ, 341, 1; Видети и: Б. Петрановић-Н. Жутић, н.д. 180-181.

јак и он се не може избећи. Може ли се бар парализовати или ублажити. Да би се то видело потребно је испитати све могућности које долазе у обзир.

I. Прелаз немачких трупа преко наше територије

Пристати на то значило би извршити самоубиство по наговору. Треба им одмах рећи да нам је то немогуће прихватити.

II. Тројни пакт

Он повлачи војничку сарадњу. Одмах би после њега дошао захтев за дозволу прелаза немачких трупа преко наше територије. Поред тога приступ Тројном пакту не би био у складу са нашим обавезама са Грчком и Турском. Због тога се овај предлог мора отклонити. Било је мишљења да би се приступ Тројном пакту могао некако ограничити тако да се из тог ограничења види да нисмо дужни пропустити немачке трупе кроз нашу земљу. Не знам да ли би Немци хтели такво ограничење прихватити. Али, и ако би га прихватили, која је гаранција да нам тај прелаз неће тражити кад буду сматрали да им је потребан? Тројни пакт у основи значи везивање судбине за судбину три силе које су га закључиле. Приступање њему довело би нас неминовно у сукоб са Енглеском и Сједињеним Америчким Државама. Ако Немци на основу Тројног пакта, или неког другог инструмента који су закључили са Бугарском, или који ће са њом закључити, буду отишли на југ (Солун), онда ће неминовно доћи захтев да им пропустимо материјал па и трупе кроз нашу земљу. Јер, не сме се заборавити да веза Немачке са Јегејским морем не иде преко Бугарске већ преко Југославије. Најкраћи и најбољи пут је онај кроз моравску и вардарску долину.

III. Пакт о ненападању у троје (Немачка, Италија, Југославија)

Овај предлог садржи у себи велику опасност што даје слободне руке Немачкој и Италији према осталим балканским земљама. Али, како се он може одбити? Ми се можемо изговарати да са Италијом већ имамо довољно пактова и да није потребно да закључујемо неки нов пакт са њом. И поред постојећих пактова постоје многобројни докази о италијанској агресивности према нама. Где су гаранције да ће тај пакт поштовати? Са овим у вези поставља се питање да ли би се могло добити да и Русија учествује у једном таквом пакту као странка или као гарант? Сме ли се то предложити без опасности да Немци то одмах одбију као неприхватљиво за њихово достојанство, пошто имплицитно садржи сумњу у њихову реч? Би ли се онда могао изнети аргумент да нам је то потребно због Италије која нам стално прети? То су велика питања али то изгледа - једини излаз из опасности коју садржи пакт о ненападању у троје. Само, онда долази друго питање хоће ли Русија ући у такву комбинацију? По досадашњем њеном понашању не би се рекло да је она на то склона.

IV. Пакт са Немачком о пријатељству и ненападању

Такав пакт крије исте опасности као и онај у троје слободне руке Немачке према осталим балканским државама и опасност да Немачка погази дату реч кад јој то буде требало. Такав пакт, ако га морамо закључити требало би да садржи гаранције од стране Немачке да ће нама независност и целина бити поштовани. Та гаранција би по садржини требало да нас штити од Италије. То би могли захтевати позивајући се на већ изнети аргумент сталних претњи од стране Италије.

V.

Наш предлог могао би бити да посредујемо да се ликвидира грчко-италијански сукоб (остаје да се одреде услови те ликвидације) и да се затим створи један дипломатски инструмент којим ће се балканске земље обавезати да неће дозволити ниједној страни сили да употребљавају њихове територије за војне операције. То ми не изгледа прихватљиво за Немце. Они већ имају извесне позиције у Бугарској, које неће напустити. Али би овај предлог имао ту добру

страну кад би се за њега могао изнети аргумент да се на тај начин гарантује мир на Балкану - што Немци стално истичу као свој циљ.

Опасност коју садржи овај предлог је у томе, што ће Немци свакако тражити гаранције да ће се пакт поштовати у сваком погледу, и због тога захтевати неко право контроле и увида. Тиме би се цео Балкан упутио правцем неког полупротектората. Али је његова добра страна у томе, што би се избегле иманентне опасности.

Закључак из свега овога тешко је извести у потпуности. Нама су мисли и непосредне намере Немаца непознати, па је тешко донети неки закључак. Али једна ствар је ван сумње: силазак Немаца на југ преко Бугарске значи за нас смртну опасност јер природна, најкраћа и најбоља веза Немачке и обала Јегејског мора води преко наше земље. Стога не можемо пристати ни на какав предлог који ће Немцима дати Солун. Пошто буду имали Солун они ће нас потпуно задавити. За нас је боље да нас директно нападну него да нас изоловане мрцваре. Јер чак и кад би наш крај у оба случаја био исти, не би пут био исти. У случају напада и отпора наша би част била читава, а то ће значити нешто у тренутку ликвидирања овога рата."³

Херен је с Цветковићем и Цинцар-Марковићем отпутовао из Београда 13. фебруара за Немачку.⁴

Сутрадан, 14. марта пре подне, прво их је примио Рибентроп у Фушлу код Салцбурга. Присутни су били: Цинцар-Марковић, Херен и Шмидт, Хитлеров лични тумач за француски језик. Присуство Шмидта било је неопходно јер је он био преводилац с обзиром да се разговор водио на француском језику.⁵

Разговори Хитлера и кнеза Павла 4. марта у Бергхофу

Хитлер је примио кнеза Павла 4. марта у Бергхофу. О разговорима има неколико објављених верзија.⁶

Прва седница Крунског савета 6. марта

После повратка из Бергхофа, кнез је сазвао Крунски савет. Присуствовали су намесници Иво Перовић и Раденко Станковић, министри Цветковић, Мачек, Цинцар-Марковић, Куловец, Пешић и министар Двора Антић.

Кнез је обавестио присутне о свом разговор са Хитлером: "Са Хитлером сам имао разговор од четири часа. Он је тражио од мене да приђемо Тројном пакту и рекао да неће ни по коју цену дозволити да се створи Солунски фронт. Он ће Грчку смрвити и неће више постојати као држава. Ја сам доказивао да је за нас најбоље да останемо неутрални, и да ја не могу никако да пружим руку Мусолинију, који је убио мога брата Александра, а који и сада шаље терористичке банде у Хрватску."

Четврта седница Крунског савета 13. марта

Четврта седница Крунског савета одржана је 13. марта.⁷ Цинцар-Марковић је реферисао о Хереновом одговору на југословенске противуслове.

³ АЈ, 138, 1-526. Видети и: Фердо Чулиновић, 27. март, Загреб, 1965, 107-110; В. Терзић, н.д., 341-342. Цветковић је на основу Цинцар-Марковићевог меморандума припремио тезе за разговор – АЈ, 138, 4-302.

⁴ Д. Цветковић је писао да су стигли 16. фебруара – Драгиша Цветковић, Разговори у Берхтесгадену, Документи о Југославији, свеска 8, Париз, 1956, 10.

⁵ Д. Цветковић, Разговори у Берхтесгадену, Документи о Југославији, свеска 8, Париз, 1956, 10.

⁶ *Documents of German foreign policy 1918-1945*, док. 130. В. Терзић је написао да немачки службени записник о разговорима (који је објављен у књизи *Documents on German foreign policy 1918-1945*, док. 124) није пронађен – В. Терзић, н.д., 364.

Херен је нагласио да Немачка не може објавити одредбу да се југословенска војска ослобађа обавеза пошто очекује да ће и друге државе приступити Тројном пакту и да ће се од њих захтевати војна помоћ ако би се рат проширио. Наиме, ако би се југословенски услов о ослобађању објавио онда би оне државе које прилазе Тројном пакту могле да условљавају истим разлозима.

После краће расправе договорено је да клаузуле о војној помоћи и о уступању Солуна остану тајне. Цинцар-Марковић је добио налог да са Хереном заврши све потребне протоколе и да их поднесе на предлог и коначно одобрење.

Цветковић је изјавио да је стекао утисак да Хитлер нема ништа против тога да Југославија поседне одмах Солун са коридором широким 30 километара.⁸

Намесник Станковић питао је Цветковића да ли је Влада сагласна по питању приступања. Цветковић је одговорио да су само Михаило Константиновић, Срђан Будисављевић и Бранко Чубриловић против тога акта.

Закључено је да се предлог Цинцар-Марковића и Пешића о обавезном захтевању од немачке Владе поштовање суверенитета, територијалног интегритета и неповредивости југословенске територије за време рата и уздржавање од захтевања војне помоћи у корист Немачке и Италије.

Седница је кратко трајала и лако је договорено да Југославија приступа Тројном пакту.⁹

На састанку је договорено да се од Британаца затражи да узму бившег председника југословенске Владе Милана Стојадиновића.¹⁰

Извештај Ернеста Вајцекера, од 17. марта, Рибентропу о тражењу мађарске Владе да се не одбаце њени ревизионистички захтеви према Југославији и у случају приступања Тројном пакту

Мађарски посланик Деме Стојаи посетио је немачко Министарство иностраних послова и том приликом казао инструкције своје Владе а тичу се мађарских захтева за ревизијом граница са Југославијом без обзира на то да ли ће она приступити Тројном пакту. Желео је само да подсети Немце на мађарске захтеве не намеравајући да на тај начин ометају преговоре са Југославијом.

Немац није коментарисао речи мађарског посланика.¹¹

Налог Рибентропа, од 19. марта, Херену да пренесе југословенској влади ултиматум за хитно приступање Тројном пакту

Рибентроп је потврдио да је примио Херенов телеграм и одговор од Мусолинија да пристаје. Сагласан је да се ноте објаве у целости ако би то олакшало положај Влади у Београду. Нагласио је да ако Крунски савет има састанак 20. марта, онда потписивање може да буде 23.

"Ако се термин не одржи, онда се дуго неће моћи ништа учинити, јер долазе Јапанци, то ће трајати до априла а то би значило одлагати све до *ad calendas grekas*. Реците господи доле да је то јединствена прилика, коју не треба да промаше. Зато реците господи да ако сада буду за овај термин да одмах даду налог посланику Андрићу у Берлин. Ако се то одмах не учини онда ће наступити техничке тешкоће, па после неће ићи. Ја сам прихватио и не може се одложити јер

⁷ Ј.Б. Хоптнер је писао да је седница одржана 12. марта – Ј.Б. Хоптнер, н.д., 318-320. В. Терзић је писао да је то било 13. марта – В. Терзић, н.д., 386.

⁸ Изјава Иве Перовића од 30. јануара 1948. године - AVII, P-17, 2а-1. Видети и: Ј.Б. Хоптнер, н.д., 320; В. Терзић, н.д., 386.

⁹ Изјава Раденка Станковића од 18. септембра 1945. године - AVII, P-17, 2а-1. Видети и: В. Терзић, н.д., 386.

¹⁰ Ј. Б. Хоптнер, н.д., 320.

¹¹ Објављено у: *Documents on German foreign policy 1918-1945*, серија D, vol. XII, No. 172; Априлски рат 1941, 270. Видети и: В. Терзић, н.д., 392. Б. Петрановић-Н.Жутић, н.д., 113.

25 долазе Јапанци, који ће бити овде у Берлину 5 дана, онда долази јеш једна ствар, коју имам и неће се моћи да се ово сада одложи. То можете рећи господи потпуно озбиљно и са акцентом...

Једино што пристајем то је одлагање на 24 сата. То је крајње. Дакле 23 може бити 24. Јавите ми јер ја морам диспонирати. Ако не буду хтели онда не држим могућним да се ова јединствена прилика још једном понови. Ја бих желео да они доле буду од мене тачно обавештени."¹²

Шеста седница Крунског савета 20. марта

Пре закључења седнице, кнез је истакао да је донета одлука супротна његовим осећањима рекавши, осим осталог: "Ја имам и своју савест и не смем да водим свој народ у рат кад у самом почетку знам да би нас водио у сигуран пораз."

Према једном извору, кнез је завршио седницу следећим речима: "Хвала Вам, господо. Схватам колико Вам је тешко било да то учините, пошто ни мени није било ништа лакше. Ви врло добро знате да сам ја некад био енглески ђак и да су многи данашњи британски државници моји школски другови. Моја свастика је удата за члана британске краљевске породице, а моја супруга је грчка принцеза. Ово неколико једноставних чињеница саме по себи говоре где припада моје срце. Али ја имам савест и не могу да водим свој народ у рат када унапред знам да би нама то донело сигуран пораз."¹³

Разговори кнез Павла 20. марта са патријархом Гаврилом

Иако је договорено на седници Крунског савета да Цинцар-Марковић укратко обавести вође опозиције о политичким приликама и приступању Југославије Тројном пакту, ипак се кнез Павле тих дана састао са шефовима опозиционих странака. Он је појединачно примио Слободана Јовановића, Милана Грола, Мишу Трифуновића, Богољуба Јефтића и Живка Топаловића. О овим разговорима нема писаних трагова. Разговор кнеза и патријарха Гаврила био је 20. марта око 17 часова.¹⁴

Седница Владе 21. марта

Михаило Константиновић (записничар седнице) говорио је против приступања Тројном пакту.

Љубомир Вуловић је подржао Цинцар-Марковића.

Бранко Чубриловић је обећао оставку образлажући да се не слаже са политиком Владе.

Јурај Шутеј је казао да није ред да неко даје изјаву пре председника странке па је одбио да се изјасни.

Цафер Куленовић је остао неутралан.

Владимир Мачек је, нагласивши да говорио у име хрватских министара, био за приступање Пакту.

Миха Крек је био за потписивање.

Душан Пантић је подржао потписивање.

¹² Информација Централног пресбиора - АЈ, 138, 4-318, 319. Објављено у: *Documents on German foreign policy 1918-1945*, серија D, vol. XII, док. 182; Априлски рат 1941, 280-281. Видети и: В. Терзић, н.д., 394-395. Б. Петрановић – Н.Жутић, н.д., 113-114.

¹³ Бурни мартовски дани, НИИ, бр. 1079, Београд, 12. септембар 1971; Видети и: В. Терзић, н.д., 398.

¹⁴ Љ. Дурковић-Јакшић, Учешће партијарха Гаврила..., 131-132; Патријарх српски Гаврило, Мемоари, I, Видети и: В. Терзић, н.д., 400.

Н. Протић је подржао потписивање.

Срђан Будисављевић је исказао неслагање па је најавио оставку.

Никола Беслић је подржао приступање нагласивши да ће једно време бити за Хитлера и Мусолинија а, када се стекну услови, онда за Британце и њихове савезнике. Био је за.

Петар Пешић није говорио.

Грга Андрес, Бариша Смољан и Јосип Торбар нису говорили јер је раније мишљење казао Мачек. Били су за.

Фран Куловец је за потписивање.

Тог момента кнез Павле звао је на телефон Цветковића да му каже о седници. На вези на другом телефону био је неко из немачког посланства који се интересовао за ток седнице.

Југословенски политичари код кнеза Павла

Политичко врење у Београду било је сваког часа све израженије јер су се политички, војни и верски кругови, уз англо-америчку подршку, повели пропагандну офанзиву против приступања Југославије Тројном пакту. У тим временима кнез Павле покушавао је да придобије утицајне личности за политички правац објашњавајући да ће уз притуп ићи и извесне гаранције о суверенитету и интегритету државе. Међутим, његови напори нису уродили плодом. Догодило се да је у тим разговорима чуо и речи упозорења да тако нешто није у складу са српском националном традицијом.¹⁵

Кнез је примио Слободана Јовановића, председника Српског културног клуба. Потом је 22. марта увече разговарао са Михаилом Константиновићем и од њега чуо о разлозима оставке као и о томе да народ на приступ Тројном пакту као на капитулацију. Константиновић је потом предао Одлуку конференције Удружења резервних официра и предложио кнезу да прими неколико млађих генерала поменувши, осим осталих, Душана Симовића и Петровића.

Константиновић је наговорио Јовановића да разговара са генералом Пешићем, министром војним.¹⁶

Одлазак Цветковића и Цинцар-Марковића у Беч 24. марта

Драгиша Цветковић и Александар Цинцар-Марковић отпутовали су 24. марта око 22 часа у Беч из Топчидера. Испратили су их сви министри и још неколико личности.

Боравак у Бечу 25. марта

На станици у Бечу Цветковића и Цинцар-Марковића дочекао је Јоаким фон Рибентроп и више чиновника Министарства иностраних послова, Национал-социјалистичке партије и војна чета. Са станице су отишли у хотел Бристол, који им је одређен за боравиште у Бечу.¹⁷

У дворцу Белведера, у Жутој Сали, у 14 часова почео је церемонијал.

У свечану салу прво је ушао Цветковић, потом Рибентроп, Ћано, Цинцар-Марковић, јапански делегат и остали.

Југословенски представници потписали су Протокол о приступању Југославије Пакту три силе с десне стране, а с леве Рибентроп, Ћано и генерал Ошима, јапански амбасадор у Берлину. Потписан је само текст на немачком језику док онај на српско-хрватском је само савњен.¹⁸

¹⁵ Видети и: А. Вресциа, н.д., 548-550; В. Терзић, н.д., 411.

¹⁶ М. Константиновић, н.д., 333-335. Видети и: В. Терзић, н.д., 410.

¹⁷ Извештај агенције „Авала“ из Беча. Објављено у: Б. Петрановић-Н.Жутић, н.д., 126.

¹⁸ Текст протокола су објавили: Ј.Б. Хоптнер, н.д., 415; Видети и: В. Терзић, н.д., 418.

Присутни су били: мађарски посланик Стојаи, румунски посланик фон Боси, словачки посланик Чернак, бугарски посланик Драганов и југословенски посланик у Берлину Иво Андрић.

Потом су измењене ноте.¹⁹

Завршетак церемоније 25. марта у Бечу

После потписивања протокола, први је говорио Јоаким фон Рибентроп. Он је, између осталог, казао: "Овај приступ је, међутим за нас од особите важности још и стога што се тиме сада практично читав досадашњи неутрални Балкан налази у редовима Реда и друго, што се к нама придружила држава, о којој је Енглеска још увек мислила да може својим мешањем у унутрашње њене послове, развијајући своје интриге, да извесне снаге ове државе мобилише против новог поретка у Европи..."²⁰

Потом је Драгиша Цветковић прочитао свој текст. Овај текст припремили су Цинцар-Марковић и његови помоћници Смиљанић и Гавриловић у Београду. Када су Немци пре церемоније желели да погледају овај текст, и када им је то дато, затражили су да се промени у садржају у смислу више блискости између Југославије и сила Тројног пакта а не само Немачке, како је било.²¹

Преписка кнеза Павла и Хитлера 25. марта

Кнез Павле упутио је Хитлеру телеграм следеће садржине:

"Молим Вашу Екселенцију да на дан када Краљевина Југославија приступа Пакту трију сила, прими Моје нарочито срдачне жеље за лично добро Ваше Екселенције као и Моје искрене жеље за даљи процват и напредак великог немачког народа."

Хитлер је одговорио:

"Најсрдачније захваљујем Вашем Краљевском Височанству за честитке упућене мени поводом приступања Југославије Пакту трију сила, изражавајући моје искрене жеље за будућност југословенског народа и његовог Краљевског Дома."²²

¹⁹ Објављено у: Б. Петрнаовић – Н.Жутић, н.д., 127.

²⁰ Видети и: В. Терзић, н.д., 433. Б. Петрановић- Н.Жутић, н.д., 128-131.

²¹ Видети и: В. Терзић, н.д., 431.

²² Б. Петрановић-Н.Жутић, н.д., 135-136.